

Hbl 18.2.82

Torsdag med THORS

Uttalet av polska namn sätter ofta myror i huvudet på folk och några av de vanligaste ortnamnens stavning och uttal utreds nu i dagens språkspalt.

Det besvärliga ordet sjuksköterska och ordets moderna varianter behandlas också.

Prof. Thors säger bl.a. att han för sin del saknar ordet sjuksköterska, som också fortfarande är den officiella termen i Sverige.

En insändare tar upp de svenska namnformerna på ett antal orter ute på kontinenten, främst i Polen. Det var här i spalten för någon tid sedan tal om stavning och uttal av vissa polska namn. Insändaren säger: "Finns det någon vettig orsak att hela tiden hålla på att skriva alla polska ortnamn fel och uttala dem obegripligt när det finns gångbara förstäligena former? — Utan en karta till hands är det helt omöjligt att komma ihåg och skriva Stettin m.fl. på polska."

Jag håller med insändaren om att frågan är för vidlyftig för att rymmas i en språkspalt — om man behandlar den i ett allmäneuropeiskt perspektiv, då kommer skillnaden mellan t.ex. italienska och svenska namnformer på Firenze/Florens och Napoli/Neapel under diskussion. Här skall jag inskränka mig till att diskutera några polska fall. Först gäller det namnet på huvudstaden Warszawa (Warschau). Mig förefaller det som om den polska

namnformen hade blivit vanlig i nutida svensk text. Den är ju inte svåruttalad (uttalet "varsjåva" är faktiskt vanligt), och jag tycker faktiskt att det, i varje fall i t.ex. tidningstext och uppläst nyhetstext i massmedierna, inte är skäl att återgå till formen Warschau. Något av detsamma gäller den andra polska stad som brukar vara aktuell, Kraków (Krakau). Andra fall är besvärliga som Stettin och Lemberg. I det första fallet är stavning och uttal av den polska formen besvärliga, i det senare (det polska Lwów) särskilt uttalet. Jag skulle själv vara benägen att skriva t.ex. "i den polska staden Lwów (Lemberg)" och i fortsättningen skriva Lemberg. Men detta är givetvis bara en högst personlig synpunkt, dikterad av praktiska hänsyn.

Problemet ter sig helt annorlunda, när vi ställs inför t.ex. italienska namn. Former som Firenze, Venezia och Napoli är inte på något sätt svaruttalade för oss, det är bara en månghundraårig sedvana som får oss att skriva Florens, Venedig och Neapel.

Samme frågeställare tar upp ett annat språkligt problem som kan kallas finlandssvenskt kontra rikssvenskt: ordet sjukskötare, som hos oss blev officiellt under 1970-talet. I Sverige används fortfarande termen sjuksköterska. Insändaren skriver: "Om man nödvändigtvis vill undvika den feminina ändelsen, passar sjukvårdare bättre in i språket, det har burskap och väcker inga löjligen associationer som sjukskötare."

Om detta kan väl egentligen bara sägas, att vi sitter här "med vår tvättade hals" — för min del saknar jag ordet sjuksköterska, som för

min generation är helt naturligt. (Som insändaren fullt riktigt påpekar, är sjuksköterska fortfarande den officiella termen i Sverige, och den används också om manliga vårdare — och de accepterar den, t.o.m. så att de kan kallas "syster Erik".) Vi kan inte göra någonting åt termen sjukskötare, trots att den är en nyinförd, officiell finlandism. Bör det heta vad honom beträffar eller vad beträffar honom?

Bägge uttrycken är givetvis möjliga, men min uppfattning är att alternativet vad honom beträffar är vanligast och känns mest naturligt, särskilt i ledig stil.

Carl-Eric Thors

Hbl 25.2.82

Torsdag med THORS

En frågeställare har fäst sig vid något som jag vill kalla "det högst moderna ogräset i finlandssvenskan" — det är fråga om dragare, t.ex. vid förhandlingar (före den senaste regeringsbildningen omtalades Kalevi Sorsa som "dragare").

Dragare i denna användning är — som insändaren påpekar — en rent mekanisk översättning av det finska vetäjä, just nu mycket vanligt som beteckning för en person. Vad skall vi då kalla en som leder förhandlingar, diskussioner m.m.? Det finns olika alternativ: "X. ledde förhandlingarna (diskussionerna)" "X. var förhandlingsledare (diskussionsordförande)", I andra fall tycks "dragaren" vara en person som förbereder t.ex. en debatt, ett seminarium. Då kan man skriva "P. förbereder debatten" eller "P. har hand om förberedelserna för seminariet". — Det bör sägas rent ut, att "dragaren" är ett otyg och det allra mest om han smyger sig in i nordiska sammanhang. En rikssvensk måste absolut få associationer till svenskans normala dragare en häst.

Till ett normalt svenskt sammanhang förs man av en fråga från en sydösterbottnisk läsare. Hon har på ett tryckt läsordningsschema sett uttrycket "Lär dig känna svamparna". Frågan är nu:

Är inte det uttrycket en kontamination, dvs. en sammanblandning, av lär dig (något) och lär känna (någon eller något)?

Lär dig känna svamparna är ett helt normalt uttryck. Det kan för all del också heta lär känna svampar-

LÄR DIG KÄNNA SVAMPARNA, men se upp för DRAGARE som prof. Thors betecknar som ett modernt ogräs i finlandssvenskan.

na, men det uttrycket är mer högtidligt och skriftspråkligt än "lär känna svamparna".

□
Samma dam vill till utredningen av ord för höger / rätt foga den anmärkningen att höger för flertalet människor — de högerhänta — också är "rätt sida". På ett sådant sätt, genom att kombinera begreppen "rätt" och "höger" har det varit lättast att lära barn vad som menas med höger.

□
En fråga med allmänspråklig giltighet är följande: "Finns det någon benämning på sådana ord som kan skrivas lika och har samma uttal, men olika betydelse?". Som exempel nämns lock (1) hårlock 2) lock på kastrull).

Ord med lika uttal och stavning, men klart skilda betydelser är homonyma "liktydingar". Man kan också säga att de är homonymer. Det finns många sådana i alla språk. I en del fall har de varit homonyma så långt tillbaka man kan följa dem. I andra har homonymin uppstått genom att det ena ordet eller kanske båda fått ändrat uttal. I sådana fall t.ex. hjärna / gärna, förräder stavningen ofta det äldre uttalet.